

- ²⁴ *Vasárnapi Ujság*, 1892. 28. sz. 494. p.
- ²⁵ KOZMA Gy. 1940, 184–186. p.
- ²⁶ SZÁSZ Adrienne: *Perczelné Kozma Flóra élete és egyházi munkássága*. (Lelkészképzésítő dolgozat unitárius egyháztörténelemből.) Kolozsvar, 1998, 29–30. p. missziohaz.hu/Noegyilet/wp-content/uploads/2015/02/SzaszAdrienne-PerczelneKozmaFlora-elete-munkassaga.pdf
- ²⁷ ESTÖK József: A magyar börtönügy arcképcsarnoka. Kozma Sándor (1825–1897). *Börtönügyi Szemle*, 2010. 1. sz. 72–73. p.
- ²⁸ REISZIG Ede: A szabadságharcztól a kiegyezésig. In BOROVSKY Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Somogy vármegye*. 537–539. p. mek.oszk.hu/09500/09536/html/0018/14.html
- ²⁹ KOZMA Andor: *Életem. Marcali – Kaposvár – Pest-Buda – Pápa az 1860-as években* (sajtó alá rend. Varga Éva). Kaposvár, 2001, Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, 22, 65. p.
- ³⁰ KOZMA A. 2001, 41. p.
- ³¹ FEKETE László: Somogy vármegyéből elvonatván. *Somogy*, 2005. 11. sz. 630–631. p.
- ³² KOZMA Gy. 1940, 33–69.
- ³³ NÁNÁSI László: *A magyar királyi ügyészség története 1871–1945*. Budapest, 2011, Legfőbb Ügyészség; NAGY Károly: Az első magyar főügyész. In NAGY Jenő (szerk.): *Somogyi Kalendárium 1996*. 151–156. p.; NAGY Károly: Egy nagy magyar ügyészegyeniség: Kozma Sándor. *Ügyészségi értesítő*, 1991. 2. sz. 5–9. p.; NAGY Károly: Emlékezés. *Ügyészek Lapja*, 1997. 5. sz. 4–11. p.; NAGY Károly: Kozma Sándor emlékezete. *Hévíz*, 1998. 2. sz. 32–35. p.; SZENDREI Géza: Híres emberek, régi ügyészek: Kozma Sándor. *Ember és főügyész. Ügyészek Lapja*, 1996. 6. sz. 52–89. p.
- ³⁴ DEUTSCH Gábor: Kozma Sándor és Eötvös Károly, az Igazság bajnokai. *Remény*, 2006, 2. sz. 43–47. p.; KÖVÉR György: Performációk II. „Nemesi társadalom” Tiszaeszláron a jobbágyfelszabadítás után. *Korall*, 2007. 27. sz. 110–144. p.
- ³⁵ EÖTVÖS Károly: *A nagy per, mely ezer éve folyik s még sincs vége*. I–II. kötet. Budapest, 1904, Révai Testvérek; KÖVÉR György: *A tiszaeszlári dráma*. Budapest, 2011, Osiris Kiadó; BLUTMAN László: *A rejtélyes tiszaeszlári per*. Budapest, 2017, Osiris Kiadó
- ³⁶ EÖTVÖS I. 1904, 243–245. p.
- ³⁷ https://dka.oszk.hu/062600/062624/481_580_pix_Oldal_33_Kep_0002.jpg
- ³⁸ EÖTVÖS II. 1904, 77–81, 172–175. p.
- ³⁹ MIKSZÁTH Kálmán: Egy rab története, bevezetéssel. In *Mikszáth Kálmán művei IV. Rövid elbeszélések*. Budapest, 1965, Akadémiai Kiadó www.mek.oszk.hu/00900/00908/html/06.htm
- ⁴⁰ KOZMA A. 2001, 22–24. p.
- ⁴¹ KOZMA Gy. 1940, 149–150. p.
- ⁴² BÓRA Ferenc: Marcaliból indultak. A Kozma testvérek. *Somogyi Néplap*, 1972. 12. sz. 8. p.
- ⁴³ Uo.
- ⁴⁴ KOZMA Gy. 1940, 153–177. p.
- ⁴⁵ static-cdn.hungaricana.hu/tile/thumb/gallery/fszekphoto/040956.ecw/?h=200
- ⁴⁶ KOZMA A. 2001, 22. p.
- ⁴⁷ MERÉNYI László: Kozma Andor, Somogy költője. *Somogy*, 1991. 1. sz. 81. p.
- ⁴⁸ KOZMA Gy. 1940, 178–183.
- ⁴⁹ upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/47/Kozma_Andor4.jpg
- ⁵⁰ ORMOS 2000, 27–28. p.
- ⁵¹ KOZMA Gy. 1940, 191–204.
- ⁵² ORMOS Mária: A politikai meghasonlás esete. Kozma Miklós (1884–1941). *História*, 2001. 1. sz. 17–21. p.
- ⁵³ KOZMA Gy. 1940, 187–188.
- ⁵⁴ KOZMA Gy. 1940, 188–189.
- ⁵⁵ VARSÁNYI Attila: *A hómezővásárhelyi főispánság története (1873–1950)*. Tanulmányok Csongrád megye történetéből XL. Szeged, 2013, Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, 251–258. p.

„Magyarországon nehéz kommunista propagandát csinálni.”¹

(Gerő Ernő)

I. A magyarországi proletárdiktatúra visszaállítására irányuló moszkvai koncepció a két világháború között

A magyar kir. államrendőrség detektívcsoportja² 1919 után számos alkalommal tartóztatott le olyan személyeket, akikkel szemben felmerült a gyanú, hogy a kommunista ideológia népszerűsítése érdekében titkos agitációs tevékenységet folytattak.³ Ezeknek a gyanúsítottaknak a vallomásai, illetve a házkutatások során lefoglalt röpiratok nyomán a nyomozó hatóság kiderítette a III. Internacionálé végrehajtott bizottságának álláspontját a Tanácsköztársaság restaurálásával kapcsolatban: Moszkvában már az 1920-as évek elején egyre nagyobb elégedetlenséggel figyelték a Bécsbe emigrált magyar kommunisták⁴ tevékenységét, mert a proletárdiktatúra ismételt

Drócsa Izabella

„Kommunista slágerpör” A Gerő Ernő és társai ellen lefolytatott büntetőeljárás (1922)

bevezetésére irányuló kísérleteik folyamatosan kudarcba fulladtak.⁵ Ennek hatására végül azt a döntést hozta a központi vezetés, hogy egy kizárólag Magyarországon működő bolsevik pártot fognak támogatni, csökkentve ezzel a bécsi emigráció jelentőségét.⁶ Ezt elősegítve 1921-ben a bécsi és a moszkvai vezetés egy közös értekezletet tartott Berlinben, melynek eredményeképpen egy új központi bizottságot hoztak létre. A tagságot Kun Béla, Pogány József, Vágó Béla, Landler Jenő, Lukács György, Lengyel Gyula, Hamburger Jenő, Hirossik János, Seidler Ernő és Szilágyi Dezső alkották.

A megszervezésre váró párt működési elvei a következők voltak: a mozgalomnak mindenekelőtt „zártnak és illegálisnak” kellett lennie.⁷ Vagyis a tagok kizárólag a megbízhatónak titulált személyek számára tették lehetővé a párthoz való csatlakozást,⁸ míg az illegalitás abban nyilvánult meg, hogy nem ismerték el a kapitalista államot és annak intézményeit. Megállapítható tehát, hogy a kommunisták tevékenysége csak a társadalom támogatása által válhatott volna elfogadottá. Ezzel a koncepcióval kapcsolatban Gerő Ernő *A kommunista párt a fehér terror idején*⁹ című cikkében a következőt írta: „a kommunista pártok legalitása [...] nem más, mint egy kapitalista államtól kiverekedett szabad mozgási lehetőség”.¹⁰

Mivel e mozgalom célja a magyar társadalom „forradalmasítása” volt, a párttagoknak meg kellett találniuk azokat a helyszíneket, ahol munkások tartózkodtak, mivel ezekben a körökben volt a legnagyobb lehetősége annak, hogy a bolsevik ideológiát eredményesen tudják népszerűsíteni.¹¹ Ennek érdekében három szervezetbe igyekeztek beépülni: az üzemekbe és az ott lévő szakszervezetekbe, valamint a Szociáldemokrata Pártba (SZDP),¹² amelyek keretein belül más-más elérendő célokat tűztek ki maguk elé.

A gyárakban igyekeztek az ott dolgozók bizalmába férközni ideológiájuk terjesztése érdekében, míg a szakszervezetekben arra törekedtek, hogy az ott lévő mérsékelt baloldali politikusokkal szemben ellenzéket hozzanak létre, és vezető pozíciókat szerezzenek meg.¹³ Az SZDP-vel szembeni taktikát azonban némiképpen eltérően határozták meg. Ez esetben ugyanis nem ajánlották a komoly pozíciók betöltését, tekintettel arra, hogy egy párton belüli radikális csoport megszervezésével akarták meggyengíteni a szociáldemokratákat.¹⁴ A beépülést követően ún. „sejtek” kellett létrehozni az ott lévő kommunista tagokból,¹⁵ amelyek működését a párt központja hangolta

össze.¹⁶ Fontos hangsúlyt fektettek továbbá a tagok képzésére, amit a kommunista ideológiát népszerűsítő és azt magyarázó újságok terjesztésével kívántak elérni.¹⁷

Ezeknek az utasításoknak a mentén kezdték el 1922 elején a jelen tanulmány tárgyát képező perben elítélt vádlottak politikai tevékenységüket.

II. A történeti tényállás és a büntetőeljárás nyomozati szakasza

A rendőrség detektívtestületének 1922. szeptember 27-i jelentése szerint¹⁸ Budapesten a IX. kerületi Ráday utca 53. szám alatt lévő ingatlant három férfi bérelte: Greiner Ferenc,¹⁹ Steiner Ernő és Szigeti Imre,²⁰ akik mindennap egy előre megbeszélt időpontban itt találkoztak, és írógépen dolgoztak. Ezt követően csomagokat állítottak össze,²¹ amelyekbe az elkészült iratokat és „anyagi eszközöket” helyezték el, majd pedig ezeket a főváros különböző pontjain, később pedig vidéken „munkáskülséjű” személyek²² között terjesztették. A hatóságok további megfigyelései szerint a fent megnevezett személyek állandó kapcsolatot tartottak a Vasművek és Gépgyárak Egyesületével,²³ a bognárok, a cipészek,²⁴ illetve a sütők szakszervezeteivel,²⁵ valamint a Magántisztviselők Országos Szövetségével.²⁶ Kiderült, hogy az általuk összeállított iratokat a pénzzel együtt szakszervezeti tagoknak adták át azzal az utasítással, hogy a terjesztéssel egy időben kezdjék el a környezetük „ideológiai átnevelését”.²⁷ Ezen az alapon kezdték el működésüket a gyárakban is.

A szervezkedés másik szárnya a kommunista ifjúsági mozgalom újjáépítését indította el, melynek a szervezői, bár kapcsolatban álltak egymással, mégis külön

A Ráday utca 53. szám alatt álló ház

dolgoztak. Tagjai Katzburg Imre, Révész Géza,²⁸ Leipnik Márton²⁹ és Nagy Sándor voltak.³⁰

A rendőrség 1922. szeptember 16-án leplezte le a titkos mozgalmat, és elrendelte a résztvevők letartóztatását. Ekkor derült ki a gyanúsítottak valódi személyazonossága is: Szigeti Imréről Királyhágóit ucai előállításakor derült ki, hogy valódi neve Singer Ernő, aki 1945 után Gerő Ernőként³¹ vált ismertté. Steiner eredeti neve pedig Greiner József,³² őt már jól ismerték a bécsi és a berlini kommunista körökben.³³

A letartóztatásokat követően a nyomozó hatóságok házkutatást rendeltek el a Ráday utcában. Lefoglalták az írógépet és a már elkészült újságokat, amelyek a *Kommün* és az *Iffjú Proletár* címet viselték. Szabó Kornél kereskedőnél pedig megtalálták a szervezet működéséhez szükséges anyagi eszközöket és több hamis okmányt, amit az előállított személy készített el szükség esetére.³⁴ Így ő is a többi gyanúsítotthoz hasonlóan előzetes letartóztatásba került. A Béccsel való összeköttetést futárok intézték:³⁵ ilyen feladatot látott el többek között Révész Géza ezüstműves, Burstein Henrik mérnök, Steiler Mikus Endre sütősegéd és Sachs Gyula cipészsegéd.³⁶

A sajtót a letartóztatásokat követően Andréka Károly, a rendőr-főkapitányság politikai detektívcsoportjának vezetőhelyettese tájékoztatta az esetről.³⁷ Ezután kevés tudósítás jelent meg a Gerő-féle összeesküvésről, feltételezhetően a pánik elkerülése érdekében. Vélhetően ennek köszönhető, hogy a bűncselekménnyel kapcsolatban számos, egymásnak ellentmondó híradás jelent meg.

Az *Est* kormánypárti politikai napilap értesülése szerint például a szervezkedésre véletlenül derült fény, mert az egyik detektív utazás közben egy írógéppel készített újságot vett észre, ami rendkívül hasonló volt egy másik, korábban leleplezett mozgalom röpirataihoz. Így elkezdte az újság olvasóját követni, és három hét megfigyelést követően leleplezték a szervezkedést.³⁸ A szociáldemokrata *Népszava* viszont úgy számolt be az esetről, hogy a kommunistákat az Aequator kávéházban tartóztatta le a rendőrség éppen akkor, amikor a Bécsből érkezett pénzt osztották szét egymás között.³⁹ Ez utóbbi hírt Andréka Károly hivatalosan cáfolta.⁴⁰

1922 októberében további 108 személyt vettek őrizetbe, és 106 gyanúsítottal szemben rendelték el az előzetes letartóztatást.⁴¹ A nyomozati szakasz lezárulásakor azonban 44 személyt bizonyítékok hiányában szabadon bocsátottak, és megszüntették velük szemben az eljárást.⁴²

Gerő Ernő a hatóságok előtt beismerő vallomást tett. Elmondása szerint a mozgalom szervezését Budapesten a

Greiner testvérek kezdték el, azonban a kommunista párt az ő közreműködésével vált egyre jelentősebbé.⁴⁴ A gyanúsított beszámolt továbbá arról is, hogy 1921 novemberében Hirossik János utasította őt a magyarországi pártmunkában való részvételre, ezért 1922 januárjában hamis okmányokkal tért vissza, és csatlakozott a fővárosi kommunistákhoz.⁴⁵ A munkát a fent kifejtett elvek szerint folytatták, vagyis jelen voltak a gyárakban és a szakszervezetekben,⁴⁶ de az SZDP-be már a rendőrség közbeavatkozása miatt nem tudtak beépülni. A *Kommün* című lap megírását elősegítendő Lengyel Bécsben kiadott kommunista szellemű könyveket és röpiratokat szállított,⁴⁷ vagyis az ott megjelent cikkek is erre irányuló utasítások alapján készültek.⁴⁸

A bolsevik mozgalom kiépítése vidéken is elkezdődött Greiner József vezetésével,⁴⁹ ebben a gyanúsított vallomása szerint nem vett részt.

A rendőrség az összegyűjtött bizonyítékokat továbbította az ügyészség felé. Az 1922. október 17-én kelt jelentés szerint Gerő Ernő a III. Internacionálé tanai alapján egy olyan mozgalmat hozott létre, melynek célja a Tanácsköztársaság ismételt be-

vezetése Magyarországon.⁵⁰ A bűncselekmény minősítése kapcsán a Csemegi-kódex (1878. évi V. törvény) 156. §-a szerinti lázadás előkészületére irányuló szövetség⁵¹ törvényi tényállását javasolták Halász Lajos budapesti kir. főügyésznek.⁵²

III. Az ügyészség vádemelése során felmerült jogi kérdések a tényállással és az eljárásra jogosult bírósággal kapcsolatban

A Gerő-perben az ügyészség két indítványt is előterjesztett arra vonatkozóan, hogy milyen bűncselekmény miatt, illetve milyen eljárás keretein belül kéri a bíróságtól a vádlottak felelősségre vonását.

Strache Gusztáv kir. főügyész először helyt adott a rendőrség által meghatározott tényállásnak, erre hivatkozva pedig a 6976/1922. M. E. sz. rend., a 2731/1917. M. E. sz. rend. 8. §-a,⁵³ a 6563/1921. M. E. sz. rend.,⁵⁴ valamint a 9550/1915. M. E. rend. 33. §-a⁵⁵ alapján az ügy minél gyorsabb lezárása érdekében rögtönítélő bíróság összehívását kezdeményezte.⁵⁶

E jogszabályokra való hivatkozást két törvény felhatalmazása tette lehetővé: a háború esetére szóló kivételes hatalom meghosszabbításáról szóló 1920. évi VI. törvény

Gerő Ernő⁴³

1. §-a az 1912. évi LXIII. törvényben engedélyezett kivételes hatalom⁵⁷ időtartamát a trianoni békeszerződés hatálybalépésétől számított egy évvel meghosszabbította. E rendelkezések alapján 1921. július 26.⁵⁸ és 1922. július 25.⁵⁹ között a fenti rendeletek hatályosak voltak. A 2. § lehetővé tette a nemzetgyűlés számára azoknak a jogszabályoknak a hatályban tartását, kiegészítését és módosítását, amelyek olyan viszonyokat szabályoztak, amelyek a háború végét követően sem álltak helyre megfelelően. Később az 1922/1923. költségvetési év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1922. évi XVII. törvény 6. § (1) és (2) bek. ismételt megerősítette a szükségesnek tartott rendeletek további alkalmazásának lehetőségét, hogy e törvény hatálybalépését követő négy hónapon belül azokat a jogszabályokat, amelyeket feltehetőleg hat hónappal hosszabb ideig kell alkalmazni, törvényjavaslat formájában nyújtsák be a nemzetgyűléshez. Ellenkező esetben e rendelkezések *ipso iure* hatályukat veszítik.⁶⁰

A rögtönítélő bíróság összehívása végül megghiúsult a 9550/1915. M. E. sz. rendelet 35. §-a alapján, amely a stáriális eljárás leghosszabb tartamát három napban állapította meg. Ez azonban a terheltek jelentős létszáma miatt nem volt kivitelezhető.

Strache főügyész ezért 1922 novemberében a 118.722/1922. sz. indítványában kezdeményezte a büntetőeljárás rendes bíróság elé utalását, és a rendelet 33. §-a szerinti előzetes letartóztatást megszüntette, majd az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvény (Átv.) 1. és 2. §-ban szabályozott államfelforgatás⁶¹ büntetének megalapozott gyanúja miatt a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvény (Bp.) 141. § (2) bek. alapján ismételt elrendelte az előzetes letartóztatásokat és a fogházi őrizetet.⁶² A módosított indítványt a vádtanács 1922 novemberében elfogadta.⁶³

Végül az ügyészség 1922. november végén a 129.330/1922. sz. vádiratában három bűncselekmény miatt emelt vádat: Gerő Ernővel, a Greiner testvérekkel és további 63 vádlottal szemben államfelforgatás büntett és vétség alakzata,⁶⁴ illetve öt vádlott esetében az Átv. 3. §-a szerinti feljelentési kötelezettség elmulasztása miatt indítványozta a budapesti kir. törvényszéknél a bűnösség megállapítását.⁶⁵

Ervelésük szerint a minősített eset fennállását az indokolta, hogy az 1. § szerinti elkövetési magatartás kifejtése mellett és azt elősegítve⁶⁶ a terheltek a Csemegi-kódex 172. § (2) bekezdésébe ütköző, valamint az 1912. évi LXIII. törvény 19. § szerinti többrendbeli izgatást követtek el a *Kommün* és az *Iffjú Proletár* szerkesztésével és terjesztésével. Erről a cselekményről pedig valamennyi vádlottnak tudomása volt.⁶⁷

A vádirat benyújtását követően számos terhelt a Bp. 257. §-ban biztosított jogával élve kifogását fejezte ki a vádtanács felé arra vonatkozóan, hogy cselekményük nem volt tényállásszerű, így ártatlanul raboskodnak a Gyűjtőfogházban.⁶⁸ Ezekben az indítványokban több alkalommal kérték ezeknek a panaszoknak a szóbeli tárgyalását, valamint ügyvédjükön keresztül előadták, hogy bár elol-

vasták a kommunista röpiratokat,⁶⁹ azokat végül visszaadták,⁷⁰ vagy nem csatlakoztak a mozgalomhoz.⁷¹

Szabó Kornél vádlott az Átv. 4. §-ra hivatkozott, amikor szabadon bocsátását kérte, ugyanis állítása szerint ő elállt a bűncselekmény folytatásától, és társait is igyekezett hasonló magatartásra rábírní.⁷² Gerő Ernő ügyvédje pedig kóros elmeállapotra hivatkozással nyújtott be kérelmet a vádlott orvosi megfigyelésére.⁷³

Tekintettel a beérkezett panaszok jelentős számára, *Az Est* röviden beszámolt a vádtanács előtt tartott kifogási tárgyalásról,⁷⁴ azonban ilyen dokumentum a levéltári iratokban nem lelhető fel.

Az azonban megállapítható, hogy a vádtanács a B.IV.15.845/1922. számú végzésében a kifogások egy részét visszautasította.⁷⁵ Indokolásuk szerint az előzetes letartóztatások fenntartása azért volt szükséges, mert az államfelforgatás minősített esetének büntetési tétele 10-től 15 évig terjedő fegyházbüntetés. Ennélfogva több terhelt esetében fennállt a szökés veszélye. A vádtanács végzésében rendelte el azoknak a gyanúsítottaknak a szabadon bocsátását, akiket vétség miatt helyezett az ügyészség vád alá, és előreláthatóan büntetésük sem lesz olyan súlyos.⁷⁶ Így az eljárás tárgyalási szakaszának megkezdése előtt 36 személy hagyhatta el a fogházat, és további 36 személlyel szemben megszüntették az eljárást.⁷⁷

IV. Az elsőfokú tárgyalás

A Gerő Ernő és társai elleni büntetőeljárás tárgyalását 1923. április 13-án⁷⁸ nyitotta meg a törvényszék⁷⁹ Keresztessy Gyula elnökletével.⁸⁰ A vádat Dolowschiák Mihály képviselte,⁸¹ és 35 védő képviselte a terhelteket.⁸²

A vádlottak nagy számára való tekintettel a sajtóban számos jelzővel illették a pert. A *Népszava* a következő véleményt fogalmazta meg a bűncselekménnyel kapcsolatban, kritikát alkotva ezzel a magyar bíróságok számára:

„az utóbbi esztendőkből elég gyakran volt részünk [...] nagyszabási politikai pöröknek a tárgyalásában, ez a csütörtökön kezdődő tárgyalás azonban [...] tulatesz valamennyi ilyen arányú pörön”.

A cikk írója kifogásolta azt is, hogy a 67 terhelt⁸³ többsége fiatalkorú, 18 év alatti személy. Ez az állítás a levéltári iratok alapján cáfolható meg, ugyanis az eljárás során mindössze Simkovich Alfréd vádlottal szemben kellett a fiatalokúra vonatkozó speciális szabályokat alkalmazni.⁸⁴ A *8 Órai Ujság* is „monstre kommunista” perként emlegette az eljárást.⁸⁵

A vádlottak döntő többsége a törvényszéki bírág előtt visszavonta a rendőrségen tett beismerő vallomást arra hivatkozva, hogy azt kényszer alatt tették, mert a kihallgatások során fizikai bántalmazás áldozatai lettek. Arra a kérdésre, hogy miért nem a vizsgálóbíró előtt éltek e jogukkal, azt válaszolták, hogy a nyomozó hatóság tagjai miatt érzett félelmükben nem tettek panaszt.⁸⁶ A levéltári forrásokból kiderül, hogy a gyanúsítottak nem ok nélkül hivatkoztak az eljáró detektívek brutalitására: a feltétele-

Palais de justice: Salle de la cour d'Assises.
Law-Courts: Juries Chambers.

Justiz-Palais: Schwurgerichtssaal.
A törvénykezési palota: Az esküdtzéki terem.

Az esküdtzéki terem – a tárgyalás helyszíne

zett elkövetőket ugyanis egy hangszigetelt szobába vitték a nyomozók, ahol a kérdések feltevése mellett valóban megverték őket.⁸⁷

Az ítélet meghozatalakor a bíróság végül nem fogadta el a vádlottak e védekezését. Bebizonyosodott ugyanis, hogy míg a vallomások szerint a rendőri agresszióra 1922. szeptember 16. és 20. között került sor, viszont a jegyzőkönyveket csak hetekkel később készítették el. Tehát, amennyiben mégis agresszióra került volna sor, az az időmúlás miatt nem gyakorol komoly hatást a vádlottakra. A vizsgálóbírói fórum előtt viszont semmilyen inzultus nem érte őket, vallomásaikat pedig önkéntesen tartották fenn.⁸⁸

A tárgyalással kapcsolatban fontos kiemelni a bizonyítást követően elhangzott védőbeszédet, amelyeken keresztül látható, hogy milyen érveket igyekeztek felmutatni a mozgalom tagjai ártatlanságuk alátámasztására.

Gerő ügyvédje, Femunovits Zoltán szerint a vád nem tudta bizonyítani az erőszakos elkövetési módot.⁸⁹ A vádlottak bizonyíték nélkül elméleti vitákat folytattak egymással, ezért terjesztették a röpiratokat, de egy cselekményük sem irányult az állami és társadalmi rend felforgatására. Mellette Kollmann Dezső, a Greiner testvérek védője hosszasán cáfolta az ügyész vádbeszédének azon részeit, ame-

lyek a bolsevik ideológiával foglalkoztak. Álláspontja szerint ez az ügy egyáltalán nem tekinthető komolynak, csupán „néhány egyének baloldali szocialista mozgalomáról” van szó, akik „fiatalos hévvel úgy látták, hogy a mostani szocialista mozgalom nem elég radikális”. Kiss József ügyvéd pedig a pert „egy beteg társadalom körtüneteként” definiálta.⁹⁰

Jogi érvelésük során az Átv. hatályát a fenti elkövetési mód hiányán kívül más megközelítésben is megkérdőjelezték. Először a jogszabály által meghatározott mozgalom létevel kapcsolatban foglalták meg kételyeiket. Véleményük szerint Gerő és társai egyáltalán nem alkotnak szervezett társaságot. A rendtörvény 2. §-a szerinti minősített eseti államfelforgatás tényállásszerűségének a fennállását sem fogadták el, ugyanis érvelésük szerint a bűncselekmény fő cselekménye a röpiratterjesztés, ami az általános részi tanok szerint beolvad az alapbűncselekménybe,⁹¹ ezért nem tekinthető a mozgalommal összefüggésben elkövetett önálló deliktumnak. Tehát ez az elkövetési magatartás legfeljebb a Csemegi-kódex 171–173. § szerinti izgatást valósította meg.⁹²

Azoknak a terhelteknek a védelmében, akikkel szemben az Átv. 3. §-nak gyanúja miatt emeltek vádat, a kö-

vetkezőt állították: álláspontjuk szerint nem valósult meg bűncselekmény, mivel a rendőrségnek már jóval korábban tudomására jutott ez a kommunista szervezkedés, amire a detektívek jelentéseit lehet bizonyítékként felmutatni. Emellett a Berlinben működő bolsevik párt számos alkalommal jelentetett meg cikkeket a magyarországi szervezkedésről, ezért Gerő és társainak tevékenysége köztudomású ténynek minősül.⁹³

Az ügyész reagált a védőbeszédekre, azonban ez egy sajtótermékben sem jelent meg, és a levéltári dokumentumokban sem volt fellelhető. Gerő Ernő végül az utolsó szó jogán az előbbiekhöz hasonlóan tagadta az erőszakos elkövetést.⁹⁴

V. Az ítélet

1. Rendelkező rész

A törvényszék 1923. május 26-án hirdette ki ítéletét,⁹⁵ és összesen „127 év fegyház és börtön”⁹⁶ szabott ki az elkövetőkre. Elfogadva az ügyészség által megállapított törvényi tényállást, Gerő Ernőt,⁹⁷ a Greiner testvéreket,⁹⁸ Révész Gézát,⁹⁹ Katzburg Imrét¹⁰⁰ és Szabó Kornélt¹⁰¹ a mozgalom kezdeményezőiként az Átv. 2. § szerinti államfelforgatás büntetében találták felelősnek. Az indokolás szerint ezek az elkövetők 1921-ben azzal a szándékkal érkeztek Magyarországra, hogy újra megszervezzék a kommunista pártot a III. Internacionálé irányításával.¹⁰² A büntetési tételek meghatározásán kívül az Átv. 9. §-a¹⁰³ alapján a kezdeményezőket a bíróság 10 évre kitiltotta Budapest területéről.¹⁰⁴

További 23 személyből két vádlottat a bolsevik szervezkedésben való tevékeny részvétel, míg a többi gyanúsítottat annak előmozdítása miatt az elsőfokú bírói fórum az Átv. 1. § szerint minősülő államfelforgatás deliktuma miatt ítélte el.¹⁰⁵ A két elkövetési magatartás között a különbségtétel alapjaként azt határozták meg, hogy az előmozdítás kategóriájába olyan cselekmények tartoznak, mint a röpiratok átvétele és terjesztése, a csomagok őrzése, vagy a kommunista összejövetelbe való bekapcsolódás. A tevékeny részvétel azonban minőségileg ennél a kategóriánál többet jelent, mert ebben az esetben az elkövető már valamilyen segítséget nyújt a mozgalom kezdeményezőinek vagy vezetőinek.¹⁰⁶

A harmadik elkövetői csoporton belül 30 főt az Átv. 3. §-ban pönalizált feljelentési kötelezettség elmulasztásának vétsége miatt marasztalt el a bíróság arra hivatkozva, hogy bár hitelt érdemlő tudomással bírtak a Gerő-féle összeesküvésről, azonban ezt a hatóságoknak egyáltalán nem jelentették. E büntett megállapításának kiindulópontjaként kijelentették, hogy ez a vádlotti kör az államfelforgatás büntetének támogatása céljából semmilyen részesi tevékenységet nem fejtett ki, és más súlyosabb deliktumot sem valósított meg.¹⁰⁷ A büntetési tételt is azonosan szabták ki, így valamennyi tettes négy hónap fogházbüntetést kapott.¹⁰⁸ Tekintettel azonban a Csemegi-kódex 94. §-ára, mely szerint az előzetes letartóztatás tartama a kiszabott szabadságvesztés büntetés idejébe beleszámít, számos elkövetőt azonnal szabadlábra helyeztek az ítélet kihirdetését követően.¹⁰⁹

A fenti tetteseken kívül három vádlottal szemben az Átv. 12. § (2) bek. felhatalmazása alapján a távollétükben állapította meg a törvényszék a büntetőjogi felelősségüket a büntetés kiszabásának mellőzésével.¹¹⁰ Öt gyanúsítottat pedig felmentett a bíróság a Bp. 326. § (2) bek. szerint.¹¹¹ Az ítélet rendelkező részének lezárásaként a Csemegi-kódex 61. §-a alapján a házkutatás során lefoglalt bizonyítékok elkobzását rendelték el.¹¹²

2. Indokolás

Az ítélet indokolása azzal az okfejtéssel kezdődött, hogy az Átv. valóban alkalmazható-e erre bűncselekményre. E kérdés megválaszolása érdekében a bíróság hosszasan elemezte a rendtörvény célját, amellyel nem csupán a tényállásszerűséget bizonyította be a Gerő-ügy kapcsán, hanem reagált a törvény elfogadásakor kialakult jogi és politikai vitákra is.¹¹³ Az elsőfokú tanács szerint a törvény célja, hogy

*„emberileg lehetetlenné tegye a jövőben azt, amit egyszer már a veszett háború nyomán felidézett forradalom zilált viszonyai közepette bekövetkezett”.*¹¹⁴

Tehát e büntetőjogi szabályozás nem a szólás- és sajtószabadság alapjogának háttérbe szorítása vagy különböző „ártatlan” művek üldözése volt, hanem preventív hatás¹¹⁵ kifejtése a proletárdiktatúra elkerülése érdekében. Erre az érvelésre alapozva nem fogadta el a védelem azon álláspontját, amely tagadta a mozgalom létét arra hivatkozva, hogy az nem rendelkezett megfelelő szervezeti rendszerrel. Az indokolás szerint ugyanis a bolsevizmus visszaszorítása érdekében az Átv. alkalmazásának nem előfeltétele egy radikális csoport hivatalos formában való működése, elegendő, ha több személy egy azonos cél elérése érdekében összejön. Vagyis előkészületi cselekmények pönalizálása valósult meg a rendtörvényben.¹¹⁶

A következő jogi probléma az erőszakos elkövetési mód megvalósulása az ügy kapcsán. Ennek a körülménynek a fennállását a törvényszék egyrészt az 1919-es proletárdiktatúra eseményeiből,¹¹⁷ másrészt Marx *Kommunista kiáltványából* vezette le. Záró tétele ugyanis megfogalmazta a proletárok végső célját, ami „minden társadalmi rend erőszakos megbuktatása” volt.¹¹⁸

Ezekre a forrásokra hivatkozva a bíróság végkövetkeztetését így fogalmazta meg: az erőszaknak elsősorban nem az elkövetők cselekményében kell megnyilvánulnia, hanem a „mozgalom végcéljának kell [...] erőszakos uralom létesítésére irányulnia”.¹¹⁹ Tehát az erőszak az új állam természetében van jelen, és nem az ennek céljára kifejtett elkövetési magatartásokban található meg.

Az Átv. elemzését követően a törvényszék kifejtette, hogy milyen tényezők alapján minősítették az elítéltek által kifejtett elkövetési magatartásokat. Elsőként a szervezkedés kezdeményezését határozta el a vezetéstől arra alapozva álláspontját, hogy ez utóbbi magatartás egy már kialakult mozgalmat feltételez. Emellett a tárgyalás során bemutatott bizonyítékok nem támasztották alá azt, hogy a tettesek egy már létező csoport működésébe kapcsolódtak be, amit te-

vékenységükkel csak tovább „fokoztak” volna. Vagyis az elítéltek például a röpiratok előállításával és terjesztésével, a bécsi kommunistákkal való kapcsolattartással megalapozták a bolsevik illegális tevékenységet, de feltehetően a szervezetlenség miatt nem lehetett megállapítani, hogy kik töltik be a vezető pozíciókat. A kezdeményezők esetében az elsőfokú bírói fórum a minősített eset megvalósulásával kapcsolatban elfogadta az ügyészség álláspontját.¹²⁰

A második elkövetői körrel kapcsolatban a korábban kifejtett különbségtétel mellett azt fejtette ki a törvényszék, hogy miért a 2. § második fordulat 2. pontja alapján szabta ki az elítéltekre a büntetést. Érvélete szerint a minősített eset megállapítása azért indokolt, mert a tevékeny résztvevők és az előmozdítók a kezdeményezők „izgatási” tevékenységéről tudtak, vagy kellő körülmények mellett tudniuk kellett volna róla.¹²¹

Tehát a rendtörvény ebben az esetben objektív büntetőjogi felelősséget határozott meg, amit Angyal Pál „lavina-felelősségnek” nevezett el. Véleménye szerint ez a szigorú szabályozás azért volt megfelelő, mert

*„aki [...] a lavina megindításában vagy továbbcsuszamlásában részt vett, az feleljen azokért a sérelmekért, amelyek előállottak az ő közreműködésén kívül, ha azok bekövetkezéséről tudott vagy tudhatott”.*¹²²

Tehát ezek a tettesek bár nem vettek részt a kezdeményezők által elkövetett államfelforgatás minősített esetének kivitelezésében, mégis ezért a büntetést felelnek, mert bizonyíthatóan tudomással bírtak erről a politikai tevékenységről.¹²³

Az Átv. 3. §-a alapján elítélt elkövetőkkel kapcsolatban a bíróság nem fogadta el a köztudomású tény fennállását, ugyanis véleménye szerint az emigráns kommunista sajtó cikkei nem ismertek a nagy nyilvánosság számára. Tehát a felelősségre vonás alapja ebben az esetben az, hogy az elítéltek az újságokat elolvasták, ezért tudtak a mozgalmról.¹²⁴

A törvényszék enyhítő körülményként értékelte több vádlottal szemben a bírósággal való együttműködést, a büntetlen előéletet, a fiatalkorúságot, a nagycsaládot és az első világháború alatt végzett frontszolgálatot. Mérlegelték továbbá a tartós betegségeket és a háborús sérülésekből eredő testi fogyatékoságokat is. Ezzel szemben súlyosabban minősült a kezdeményezők „kiemelkedő intelligenciája”, amit a folytatólagos elkövetés és az a tény is alátámaszt, hogy a mozgalom hónapokon keresztül sikeresen működött. Szigorúbb büntetést szabtak ki azokra az elkövetőkre is, akik más, a kommunizmussal összefüggésben lévő bűncselekményt követtek el korábban.¹²⁵

VI. A büntetőeljárás az ítéletábrán és a Kúrián

Az ítéletábra 1925. április 28-án a 16.B/8247/175/1923. számú ítéletében helybenhagyta az elsőfokú ítéletet, amelyvel szemben hét vádlott semmisségi panaszt nyújtott be a

Kúriához.¹²⁶ Perorvoslati kérelmüket egyrészt a Bp. 385. § (1) bek. a) pontjában meghatározott anyagi semmisségi okra, másrészt a (3) bekezdésre alapozták, mely szerint a Kúria megváltoztathatja az ítéletet, amennyiben az első- és másodfokú fórum nem alkalmazta a Csemegi-kódex 92. §-át.¹²⁷

A Kúria az ügy elbírálása érdekében 1926. június 1-jén nyilvános tárgyalást tartott, ahol végzésében az esküdtbíró-sági eljárásra és a semmisségi panaszra vonatkozó rendelkezések módosításáról szóló 1914. évi XIII. törvény 36. § (1) bek. alapján elutasította a védelem semmisségi panaszát, mivel alaptalanul nyújtották be kérelmüket. Indokolásuk szerint ugyanis a védelem érvrendszere nem volt alapos tekintettel arra, hogy a bűncselekmény tárgyi súlyával és a súlyosító körülményekkel szemben a felhozott enyhítő körülmények nem olyan jelentősek, hogy indokolták tegyék a 92. § alkalmazását.¹²⁸

VII. Összegzés

Az 1920-as évek elején a moszkvai és a bécsi kommunista vezetés számos alkalommal kísérletet tett a proletárdiktatúra bevezetésére Magyarországon. E kísérlet hatására jöttek létre azok a bolsevik politikai mozgalmak, amelyek visszaszorítása érdekében a jogalkotó lehetővé tette az 1912. évi LXIII. törvény alkalmazását, és a világháború ideje alatt elfogadott rendeletek hatályban tartását. Megalkotta továbbá a korszak rendtörvényét, ami az államellenes bűncselekmények szigorításával lépett fel a szélsőséges ideológiákkal szemben.

A fenti történelmi és jogtörténelmi fejlődési tendenciát tükrözi a Gerő Ernő és társai ellen indított büntetőeljárás. A per bemutatása során ugyanis következtetés vonható le a korai Horthy-korszak ítélkezési gyakorlatára: mi alapján vetik el a statáriális eljárást, hogyan alkalmazzák a világháborús büntetőjogi szabályozást, illetve milyen módon különbözteti meg az államfelforgatás törvényi tényállásaiban szereplő tettesi minősítéseket. Ez utóbbi abból a szempontból is jelentős, hogy 1923-ban még viszonylag kevés kúriai jogegységi döntés született az Átv. egységes értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatban.

A per ügyészi és bírósági szakaszának bemutatása mellett további fontos kérdés, vajon a hatóságok mennyire jártak el törvényesen a kommunisták által elkövetett bűncselekmények esetén. Ezzel kapcsolatban kritikaként a nyomozó hatóságok magatartását kell kiemelni, akik bántalmazták az előzetes letartóztatás alá helyezett gyanúsítottakat annak érdekében, hogy mihamarabb beismerő vallomást tegyenek, megkönnyítve ezzel az eljárás további folytatását. Ez a kíméletlen bánásmód elsősorban a történelmi körülmények hatására alakulhatott ki, hiszen a Tanácsköztársaság bukását követően csupán néhány év telt el, és a magyar társadalom jelentős része elutasította a bolsevik ideológiát.

Az elmarasztaló ítélet dacára Gerő Ernő és társai¹²⁹ nem töltötték le fegyházbüntetésüket a magyar–szovjet hadifogolycseré-egyezmények miatt, melynek értelmében 1924. november 17-én kiadták őket a Szovjetuniónak.¹³⁰

DRÓCSA, IZABELLA

Ein bekannter Kommunistenprozess im Jahre 1922. Das Strafverfahren gegen Ernő Gerő und seinen Gefährten (Zusammenfassung)

Anfang der 1920er Jahre wurde die Tätigkeit, der nach Wien emigrierten, ungarischen Kommunisten in Moskau mit immer größerer Unzufriedenheit beobachtet, weil ihre Versuche, eine Proletarierdiktatur wieder einzuführen, immer wieder scheiterten. Deswegen hat die zentrale Parteiführung den Entschluss gefasst, dass nur eine, ausschließlich in Ungarn tätige bolschewistische Partei unterstützt wird, um die Bedeutung der Wiener Emigration zu mindern. An die Spitze der neuen kommunistischen Organisation wurde Ernő Gerő ernannt, der 1922 mit Hilfe von gefälschten Ausweisdokumente nach Budapest kam. Nach Enthüllung der Bewegung beantragte Oberstaatsanwalt Gusztáv Strache die Einberufung eines Standgerichts ge-

mäß § 33 der Verordnung Nr. 9550/1915. M. E., dies scheiterte aber schließlich an der großen Zahl der Beschuldigten. Deswegen beantragte die Staatsanwaltschaft im November 1922 die Verlegung des Strafverfahrens vor die ordentliche Gerichtsbarkeit wegen Grund- und qualifizierter Fall von Staatsumsturz gemäß § 1 und § 2 Abs. 3 des Gesetzes Nr. 3 von 1921 über den effizienteren Schutz der Staats- und Gesellschaftsordnung, das Ordnungsgesetzes der Horthy-Ära. Laut Begründung der Anklageschrift zielte die politische Tätigkeit der Beschuldigten auf die Restaurierung der Räterepublik ab. Der Gerichtshof folgte in seinem erstinstanzlichen Urteil die Argumentation der Staatsanwaltschaft und verurteilte Ernő Gerő zu 15 Jahren Zuchthaus.

Jegyzetek

- ¹ *Az Est*, 1923. 85. sz. 8. p.
- ² VARGA Krisztián: *Ellenség a baloldalon*. Budapest, 2015, Jaffa Kiadó, 235. p.
- ³ Ebben az időszakban őrizetbe vették többek között Csató Károlyt, Weisz Nándort, Matusán Bélát, Jager Jenőt, Breiner Izidort, Lipschitz Emőt és Kiss Jenőt. Az ő vallomásaik nyomán jutott el a rendőrség a Gerő-féle összeesküvéshez. Budapest Főváros Levéltára, a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék iratai, HU-BFL-VI-1.5.c-15845-1922. 16. p.
- ⁴ SALAMON Konrad: *Nemzeti őrpesztítés 1918–1920*. Budapest, 2001, Korona Kiadó, 174. p.; GRATZ Gusztáv: *A forradalmak kora 1918–1920*. Budapest, 1935, Magyar Szemle Társaság, 226. p.
- ⁵ 1922 előtt például Andics Erzsébet tért vissza Bécsből az ifjúmunkások szervezetének ismételt megalakítása érdekében, ezért a budapesti kir. törvényszék lázadás büntette miatt 15 év fegyházra ítélte. HU-BFL-9170-1921. Megemlíthető a Rudas Béla-féle összeesküvés is. Rudas társával együtt lázadásra irányuló szövetség vádjá miatt ítélte el a törvényszék. HU-BFL-2687-1922.
- ⁶ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 16. p.
- ⁷ GERŐ Ernő: *Hogyan építjük szervezeteinket?* PIL-VI.-858.-Gerő-2. 11. p.
- ⁸ GERŐ Ernő: *A kommunista párt a fehérterror idején*. PIL-VI.-858.-Gerő-2. 2. p.
- ⁹ PIL-VI.-858.-Gerő-2. 2. p.
- ¹⁰ PIL-VI.-858.-Gerő-2. 3. p.
- ¹¹ Uo.
- ¹² GERŐ Ernő: *A szakszervezeti és pártszervezeti munka*. PIL-VI.-858.-Gerő-2. 6. p.
- ¹³ *A kommunista párt a fehérterror idején*. PIL-VI.-858.-Gerő-2. 4. p.; *A szakszervezeti és pártszervezeti munka*. PIL-VI.-858.-Gerő-2. 7–8. p.
- ¹⁴ Ezt a célt igyekezett Vági István is elérni 1924-ben, ami azért volt kezdetben sikeres, mert az 1921-ben kötött Bethlen–Peyer-paktum komoly ellentéteket okozott az SZDP-n belül. Vágit és csoportját, akik elítélték a baloldali párt konszolidációját, 1925-ben a tagság kizárta sorai közül. Ez a radikális mozgalom párttá alakult Magyar Szocialista Munkáspárt néven, amit betöltöttek, mert felmerült annak gyanúja, hogy együttműködtek a Rákosi Mátyás által vezetett illegális kommunista párttal. DRÓCSA Izabella: Egy elfeledett politikai bűncselekmény: a Rákosi-Vági per. In KERESZTES Gábor (szerk.): *Tavaszi Szél*. III. kötet. Budapest, 2017, DOSZ, 192. p. (2017a)
- ¹⁵ *Hogyan építjük szervezeteinket?* PIL-VI.-858.-Gerő-2. 11. p. Vö. HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 458., 478. p.
- ¹⁶ *Hogyan építjük szervezeteinket?* PIL-VI.-858.-Gerő-2. 13. p.
- ¹⁷ *A kommunista párt a fehérterror idején*. PIL-VI.-858.-Gerő-2. 5. p.
- ¹⁸ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 16. p.
- ¹⁹ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 18. p.
- ²⁰ Szigeti Imréről a detektív-jelentés megjegyezte, hogy a vele érintkező személyek rendkívül nagy tisztelettel viseltetnek iránta. HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 19. p.
- ²¹ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 20. p.
- ²² HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 18., 478. p.
- ²³ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 90–102. p.; JÁSZAI Samu: *A magyar szakszervezetek története*. Budapest, 1925, Magyarországi Szakszervezeti Tanács, 321–325. p.
- ²⁴ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 67–80. p.; JÁSZAI 1925, 284–286. p.
- ²⁵ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 80–86. p.
- ²⁶ JÁSZAI 1925, 310–311. p.
- ²⁷ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 20. p. Vö. HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 478. p.
- ²⁸ Révész Géza 1945 után moszkvai nagykövetségként tevékenykedett. BARÁTH Magdolna – GECSÉNYI Lajos: *Főkonzulkok, követek és nagy követek 1945–1990*. Budapest, 2015, MTA Kiadó, 246–247. p.
- ²⁹ Leipnik Márton neve érdekes módon felmerült az 1931-ben a biatorbágyi merényletnél is, mert Matuska Szilveszter kézírása nagyon hasonlított Leipnikére. Ezért is merült fel a hatóságokban a gyanú, hogy a vonatobbantás valójában kommunista merénylet volt. *Pest Megyei Levéltár*, VII.1-b-897-11571/1931, 46. p.; VARGYAI Gyula: *A biatorbágyi merénylet, merénylet a merénylet ellen*. Budapest, Paktum, 2002, 47. p.
- ³⁰ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 21. p.
- ³¹ Gerő másik álneve Szeges Emő volt. Ezzel a személyazonossággal a kommunista vezetés kiállított számára egy születési anyakönyvi kivonatot és egy állampolgársági bizonyítványt. PTI-VI.-858.-Gerő-1. 8–9. p.
- ³² Greiner József a per után szerkesztőként helyezkedett el.
- ³³ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 21. p.
- ³⁴ Gerő Ernő a tárgyaláson beismerte, hogy a hamis okmányokat Szabó Koméltól kapta. HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 485. p.
- ³⁵ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 478. p.
- ³⁶ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 22., 193. p.
- ³⁷ *Az Est*, 1922. 215. sz. 3. p.; *8 Órai Újság*, 1922. 216. sz. 4. p.
- ³⁸ *Az Est*, 1922. 215. sz. 3. p.
- ³⁹ *Népszava*, 1922. 215. sz. 4. p.
- ⁴⁰ Uo.
- ⁴¹ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 147–149. p.

- ⁴² HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 193. p. Vö. a sajtóban a letartóztatott személyek számában is eltérő cikkek kerültek nyilvánosságra. *Az Est* 70 letartóztatott személyről írt először, majd a tárgyalásról megjelentett hírek között már 110 őrizetbe vettől számolt be. *A Népszava* 97 személyről számolt be. *Az Est*, 1922. 215. sz. 3. p.; 1923. 83. sz. 4. p.; *Népszava*, 1922. 215. sz. 4. p.
- ⁴³ mek.oszk.hu/01900/01906/html/index2130.html
- ⁴⁴ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 36. p.
- ⁴⁵ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 29–30. p.
- ⁴⁶ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 23. p.
- ⁴⁷ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 32. p. Vö. A mozgalom eljutott Zalaszentgótára, Szombathelyre és Nagykanizsára, ahol Greiner sejteket hozott létre a helyi megbízottak segítségével.
- ⁴⁸ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 478. p.
- ⁴⁹ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 36. p.
- ⁵⁰ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 176. p. Vö. Egy másik jelentésben a párt céljával kapcsolatban a következőt fogalmazta meg a nyomozó hatóság: „a szakszervezetekben, a gyárakban a munkástömegeknek a III. Internacionálé végrehajtó bizottság érdekeinek megfelelő nevelése, a tömegekben sejtek lerakása útján kommunista párt teljes kiépítése, hatalomra jutása, végeredményben a proletariátus diktatúrájának minél előbbi visszaállítása Magyarországon.” HU-BFL-VI.5.c-15845-1922. 23. p.
- ⁵¹ TÉRFY Gyula: *Igazságügyi Zsebtörvénytár*. Budapest, 1930, Grill Kiadó, 1006. p.
- ⁵² HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 165. p.
- ⁵³ Ezt rendelet „A gyorsított bűnvádi eljárás rögtönbíráskodási szabályai” címen fogadták el. Lényege, hogy előzetes kihirdetést követően rögtönbíráskodásnak lehet helye az 1912. évi LXIII. törvény a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről 12. § (4) bek.-ben megjelölt bűncselekményekre, amely többek között a Csemegi-kódex által szabályozott államellenes bűncselekményeket foglalta magában. TÉRFY 1930, 1278. p.
- ⁵⁴ A gyorsított bűnvádi eljárás rendes szabályai alkalmazásának megszüntetéséről és a rögtönbíráskodási eljárási szabályok kivételes alkalmazásáról szóló M. E. rend. a 2371/1917. sz. rend. hatályát kiterjesztette Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvény 1. és 2. §-ára is. TÉRFY 1930, 1279. p.
- ⁵⁵ A gyorsított bűnvádi eljárás szabályait tartalmazó rendelet e §-a szerint a rögtönítélő bíróság megalakulásáig az ügyészségnek kell intézkedni a terhelt fogva tartásáról. TÉRFY 1930, 1276. p.
- ⁵⁶ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 193. p.
- ⁵⁷ MEZEY Barna: A kivételes hatalom jogi természete. *Jogtörténelmi Szemle*, 2015. 4. sz. 25–34. p.; TÓTH J. Zoltán: A magyarországi rögtönbíráskodásra (statáriumra) vonatkozó anyagi jogi és eljárásjogi szabályozás a XX. században. *Hadtudomány*, 2010. 1–30. p. mhtt.eu/hadtudomany/2010/2010_elektronikus/2010_e_23.pdf; Rendkívüli büntetőjog és halálbüntetés az 1910-es évek Magyarországon. *Themis*, 2007. 6. sz. 49–62. p.
- ⁵⁸ A törvény ezen a napon implementálta a magyar jogrendbe a trianoni békeszerződést (1921. évi XXXIII. törvény).
- ⁵⁹ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 498. p.
- ⁶⁰ A különbség a két törvény között abban látható, hogy ez esetben a kormányt hatalmazta fel a nemzetgyűlés helyett a rendeletek hatályban tartásáról szóló döntés meghozatalára.
- ⁶¹ DRÓCSA Izabella: Az államellenes bűncselekmények szabályozása Magyarországon, különös tekintettel az 1921. évi III. törvényben meghatározott államfelforgatás büntetétére. *Jogtörténelmi Szemle*, 2016. 4. sz. 64–68. p.; DRÓCSA Izabella: Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvény cikk elhelyezése a XX. századi magyar büntetőjogi rendszerben. *Iustum Aequum Salutare*, 2017. 2. sz. 219–226. p. (2017b). Vö. ANGYAL Pál: *A magyar büntetőjog kézikönyve 4. kötet: Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvény*. Budapest, 1928, Athenaeum, 29–66. p.
- Mivel a per kapcsán fontos az államfelforgatás törvényi tényállásának megismerése: Átv. 1. § „Aki az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására vagy megsemmisítésére, különösen valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos létesítésére irányuló mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez vagy vezet, büntetett követ el és öt évig terjedhető fegyházzal büntetendő.
- Aki ily mozgalomban vagy szervezkedésben tevékenyen részt vesz, úgy – szintén aki ily mozgalmat vagy szervezkedést előmozdít, vétséget követ el és három évig terjedhető fegyházzal büntetendő [...] .
2. § Aki az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására vagy megsemmisítésére, különösen valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos létesítésére irányuló mozgalommal vagy szervezkedéssel összefüggően és annak céljára büntetett vagy vétséget követ el [...] .”
- ⁶² HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 202. p.
- ⁶³ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 218. p.
- ⁶⁴ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 222. p.
- ⁶⁵ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 383. p.
- ⁶⁶ Az Átv. 2. §-a *delictum complexumot* valósított meg, vagyis az államfelforgatást a jogalkotó összekapcsolta más közönséges bűncselekmények megvalósításával, amelyet a mozgalom vagy szervezkedés érdekében valósított meg az elkövető. DRÓCSA 2017b, 225. p.; DRÓCSA 2016, 66–67. p.
- ⁶⁷ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 383. p.
- ⁶⁸ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 233-299. p.
- ⁶⁹ Ilyen kifogást nyújtottak be többek között Dobai F., Horváth M., Harang I., Mikus E., Simkovich A., Surán N., Tóth B., Wenisch Gy. nevű vádlottak. HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 253. p.
- ⁷⁰ Ponitzil János és Varsányi István kifogása. HU-BFL-VI.5.c-15845-1922. 265., 267. p.
- ⁷¹ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 253. p.
- ⁷² HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 307. p.
- ⁷³ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 385. p.
- ⁷⁴ *Az Est*, 1923. 107. sz. 8. p.
- ⁷⁵ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 257. p.
- ⁷⁶ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 384. p.
- ⁷⁷ *Az Est*, 1923. 107. sz. 8. p.
- ⁷⁸ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 456. p.
- ⁷⁹ A tárgyalást a Markó utcában, a büntetőtörvényszék esküdtzéki termében tartották.
- ⁸⁰ *Az Est*, 1923. 83. sz. 4. p.; *Népszava*, 1923. 83. sz. 6. p.; HU-BFL-VI.5.c-15845-1922. 456. p.
- ⁸¹ *Az Est*, 1923. 107. sz. 8. p.; HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 456. p.
- ⁸² *Az Est*, 1923. 83. sz. 4. p.
- ⁸³ Uo.; *Népszava*, 1923. 83. sz. 6. p. Ez a szám nem pontos, mert a bíróság 62 vádlottal szemben hozott ítéletet.
- ⁸⁴ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. *Az Est*, 1923. 85. sz. 8. p.
- ⁸⁵ *8 Órai Ujság*, 1923. 83. sz. 6. p.
- ⁸⁶ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 494. p. Vö. a Rákosi-Vági-per bírósági szakasza során a Gerő-ügyhöz hasonlóan a vádlottak visszavonták vallomásaikat, jelentősen megnehezítve ezzel a büntetőeljárást. DRÓCSA 2017a, 197. p.
- ⁸⁷ VARGA 2015, 76. p.
- ⁸⁸ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 501. p.
- ⁸⁹ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 494. p.
- ⁹⁰ *Népszava*, 1923. 104. sz. 7. p. Vö. A védelem érveléséről röviden *Az Est* is beszámolt. *Az Est*, 1923. 107. sz. 8. p.
- ⁹¹ A védelem érvelése szerint ebben az esetben törvényi egység valósul meg, ahol a röpiratok terjesztése csupán eszközcselekménynek minősül. BELOVICS Ervin – BÉKÉS Imre – BUSCH Béla – DOMOKOS Andrea – GELLÉR Balázs – MARGITÁN Éva – MOLNÁR Gábor – SINKU Pál: *Büntetőjog általános rész*. Budapest, 2014, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 192. p.
- ⁹² HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 494. p.
- ⁹³ Uo. Vö. Az Átv. 3. § második bekezdése szerinti büntethetőséget megszüntető oknak minősül a köztudomású tény.
- ⁹⁴ *Népszava*, 1923. 107. sz. 7. p.
- ⁹⁵ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 507. p.; *Az Est*, 1923. 118. sz. 9. p.; *8 Órai Ujság*, 1923. 118. sz. 6. p.; *Budapesti Hírlap*, 1923. 118. sz. 15. p.

- ⁹⁶ *Népszava*, 1923. 118. sz. 4. p.
- ⁹⁷ Gerőt 14 év fegyházra, 10 év hivatalvesztésre és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésére ítélték. HU-BFL-VI-1.5.c-15845-1922. 466. p.
- ⁹⁸ Greiner Józsefet 13 év fegyházra, 10 év hivatalvesztésre és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésére ítélték, Greiner Ferenc az 1878. évi Btk. (Csemegi-kódex) 91. §-ának alkalmazása mellett 10 év fegyházbüntetést kapott a már említett büntetési nemek mellett. HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 466. p.
- ⁹⁹ Révész Géza 10 év fegyházbüntetést kapott 10 év hivatalvesztés és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése mellett. HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 466. p.
- ¹⁰⁰ Katzburg Imrét 12 év fegyházra és a fentiekkel megegyező büntetésre ítélték. HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 466. p.
- ¹⁰¹ Szabó Komélt 12 év fegyházbüntetésre és hasonló módon 10 év hivatalvesztésre és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésére ítélték. Az ő esetében a minősített eset fennállását azért állapította meg a bíróság, mert bár a *Kommün* és az *Ifjú Proletár* szerkesztésében a többi kezdeményezőhöz hasonlóan nem vett részt, viszont ezekben a sajtótermékekben több írása is megjelent. HU-BFL-VI-1.5.c-15845-1922. 459, 466. p.
- ¹⁰² HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 457, 478. p.
- ¹⁰³ E paragrafus szerint a büntetési tételek megállapítása mellett az 1., 2. és 5–8. §-ban szabályozott bűncselekmények esetén a hivatalvesztést és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztését kötelező megállapítani.
- ¹⁰⁴ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 469. p.
- ¹⁰⁵ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 461. p. Vö. Ezek az elkövetők egy és három év közötti fegyházbüntetést kaptak hivatalvesztés és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése mellett. HU-BFL-VI-1.5.c-15845-1922. 467–468. p.
- ¹⁰⁶ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 459–463. p.
- ¹⁰⁷ Ez az indokolás tehát rámutat arra, hogy a 3. § lényegében egy szubsidiárius bűncselekményt szabályozott. HU-BFL-VI-1.5.c-15845-1922. 466. p.
- ¹⁰⁸ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 468–469. p.
- ¹⁰⁹ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 469–470. p.
- ¹¹⁰ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 470. p.
- ¹¹¹ A felmentést az indokolta, hogy ezek a vádlottak tagadták a bűncselekmény elkövetését, és még a vizsgálóbíró előtt visszavonták a beismerő vallomásokat. HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 507. p.
- ¹¹² HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 470–471. p.
- ¹¹³ DRÓCSA 2016, 65. p.
- ¹¹⁴ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 494. p.
- ¹¹⁵ A büntetőjog preventív hatásának előtérbe kerülésével Balogh Jenő foglalkozott részletesebben. BALOGH Jenő: A büntetőjog válsága. *Budapesti Szemle*, 1910. 402. sz. 19. p.
- ¹¹⁶ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 495. p.
- ¹¹⁷ SALAMON 2001, 127–175. p.; GRATZ 1935, 94–125. p.
- ¹¹⁸ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 495. p.
- ¹¹⁹ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 496. p.
- ¹²⁰ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 496–498. p.
- ¹²¹ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 500. p.
- ¹²² ANGYAL 1928, 65–66. p. Vö. DRÓCSA 2017b, 226. p.
- ¹²³ Az elkövetők a tárgyalás alatt azzal védekeztek, hogy nem tudtak a kommunista mozgalomról, csupán az újságokat olvasták el. A bíróság ezt elutasította, mert a tettesek a röpiratok átvételekor konkrét utasításokat kaptak a további terjesztéssel kapcsolatban. Így, ha ezeket a parancsokat nem is teljesítették, akkor is tisztában voltak Gerőék céljaival. HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 500. p.
- ¹²⁴ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 501. p.
- ¹²⁵ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 503. p.
- ¹²⁶ A levéltári forrásokból nem lehetett pontosan megállapítani, hogy hány vádlott nyújtott be fellebbezést az elsőfokú ítélettel szemben. Az a tény, hogy volt másodfokú tárgyalás, a fentiekben kifejtett kúriai végzés alapján vált megállapíthatóvá. HU-BFL-VI-1.5.c-15845-1922. 695. p.
- ¹²⁷ E paragrafus lehetővé teszi a bíróságok számára a korlátlan enyhítési lehetőséget.
- ¹²⁸ HU-BFL-VII.5.c-15845-1922. 695–696. p.
- ¹²⁹ Gerővel szabadult Greiner Ferenc (HU-BFL-VII.102.a-fogoly-1922-5776) és Szabó Komél (HU-BFL-VII.102.a-fogoly-1922-5787).
- ¹³⁰ HU-BFL-VII.102.a-fogoly-1922-5786

Mireisz Tímea

A büntetőjogi és a magánjogi felelősség szétválásának áttekintése a magyar jogtörténetben II.

A felelősségi jog fejlődése évszázadokon át a büntetőjogi felelősség elméleti és gyakorlati szabályainak építésére korlátozódott, elvetve a magánjogi felelősség önálló létjogosultságát, és annak dogmatikai alátámasztását. Az ókori római jogtudomány és a középkori leegyszerűsödött szabályozási formák a büntetőjogi felelősség kereteinek tágításával kívánták megoldani a magánjogi felelősség kérdéskörét, amely a polgári korban

már nem nyújtott megoldást az egyre komplexebb felelősségi problémákra. A kódexek korára tehető a magánjogi felelősség első, büntetőjogtól független formájának kidolgozása, és joggyakorlatba történő átvitele. Magyarországon a fejlődés „kézzelfogható” eredménye, a jogszabályi alapokra helyezés ezen a jogterületen is későbbi időpontra tehető, annak első eredményei azonban rögtön a mintául szolgáló államok fejlődési szintjét is meghaladták, továbbfejlesztették a meglévő alapokat. Emiatt érdemes foglalkozni azzal, hogy milyen változásokon ment át a felelősség büntetőjogi és magánjogi ága, míg mai formájába eljutott.

I. Felelősség a polgári kori Magyarországon

A magánjogi felelősség, ami ekkor a francia Code Civilben már általános szabályként felvételre került,¹ hazánkban egészen az 1900-as Ptk.-tervezetig, az 1913. évi ma-